

Др Срђан Владетић,
редовни професор

УДК: 347.155-055.2(37)
DOI: 10.46793/UPSSIX.047V

ТУТОРСТВО НАД ЖЕНАМА (*TUTELA MULIERUM*)*

Резиме

Под туторством у старом Риму налазили су се малолетници и жене које нису биле под очинском влашћу или манусом мужа, без обзира на узраст. Рад је усмерен на туторство над женама и у оквиру њега биће изложен положај жене у старом праву и разлози за увођење установе туторства, као и начин установљења туторства над женама и овлашћења татора. Такође, рад ће се бавити и променама у режиму туторства и његовом укидању које су биле условљене новим друштвено економским околностима које настају крајем периода републике, нарочито оним у области породичних односа

Кључне речи: стари Рим, *tutela mulierum*, разлози увођења, установљење туторства, овлашћења татора, касније промене.

1. Увод

У старом римском праву жена је била правно неспособна. Не само под претпоставом да је била потчињена власти оца, деде или мужа (тада и није својевласна), већ се жени ускраћивала могућност да слободно остварује своја права чак и да се она, услед стицаја околности при наслеђивању, нашла као независна особа (својевласно лице, *sui iuris*) на челу породичног дома¹.

Под туторством, налазили су се малолетници мушког пола (*impuberes*) *sui iuris* због слабости својствене том добу и пунолетне или малолетне жене које нису под влашћу оца или мужа, и то све, како кажу поједини римски правници, како због слабости њиховог пола, тако и због непознавања права, те нису могли самостално закључивати правне послове.

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

¹ Виле, М., *Римско право: његова актуелност*, превео Никола Бертолино, Београд, 2001, стр. 62,

2. Разлози настанка, установљење туторства и овлашћења татора

Туторство над женама у старом Риму има своје специфичности у односу на неке друге народе. Код переграина не постоји иста врста туторства над женама као код Римљана, али су и код њих жене под биле под неком врстом квазитуторства, као на пример код Битињана (азијски народ који је живео у близини Црног мора) који су захтевали да жена приликом склапања уговора има одобрење мужа или пунолетног сина².

Како каже Гај, „наши стари су хтели да жене, иако сасим пунолетне, буду под туторством, изузев Девица Весталки (*Virgo Vestalis*), за које су хтели да буду слободне, а тако и Закон 12 таблица прописује”³.

Свештеницама Весталкама је још Нума Помпилије (*Numa Pompilius*) доделио велике повластице од којих је једна и та да да за време очевог живота могу направити тестамент и обављати друге своје послове без татора⁴. Ове свештенице уживале су огромно поштовање због свештеничких функција које су обављале, и самим тим, имале су другачији положај у односу на друге жене. Одржавајући култ (вечну ватру) богиње Весте (заштитнице старог Рима), биле су ван породице и без деце, те су биле лишене заступања породичних интереса и могле су самостално располагати сопственом имовином⁵.

Дакле, жене у Риму биле су под вечитим туторством (*perpetua tutela mulierum*), односно ако није под влашћу свог оца или мужа, без обзира да ли је малолетна или пунолетна, жена је морала имати татора и бити ограничено пословно способна. Уколико би малолетница постала *sui iuris* (смрт оца) добијала би татора, а када постане пунолетна, а не ступи у брак са манусом, остала би и даље под туторством.

Овакав положај жене римски правници правдали су њиховом урођеном лакоумисленошћу (*propter levitatem animi*), слабошћу пола (*propter sexus infirmitatem*) и непознавањем судских послова (*propter forensium rerum ignorantiam*), те су врло често биле жртве превара⁶.

Разлози оваквог положаја жене могу се потражити и у патријархалном карактеру римске породице коју је могао да предводи само мушкарац. С обзиром на овакве особине римске породице, непознавање судских послова од

² *Gai Institutiones* (Гајеве Институције), I, 193, превео Станојевић, О., Београд, 2009.

³ *Gai Inst.*, I, 144-145 (таблица, V, 1); Види и Romac, A., *Izvori rimskog prava*, Zagreb, 1973, стр. 20.

⁴ Plutarchus, *Vitae Parallelae*, Numa, 10 (Plutarh, *Usporedni životopisi*, I, August Cesarec, Zagreb, 1988).

⁵ Јовановић, М., *Коментар старог римског Ius Civile*, књига друга, Ниш, 2007, стр. 175-179.

⁶ *Ulp. Reg.* XI, 1 (Улпијан, *Књига Regula*, превео Ante Romac, Latina et Graeca, VPA, Zagreb, 1987); *Gai Inst.*, I, 190.

стране жене логична је последица. Али, лакомисленост и слабост пола изазивају сумњу.

Првенствени циљ туторства над женама била је заштита породичне имовине. Наиме, „законски тутори су они који су уведени неким законом (*tutela legitima*), а првенствено они које је увео Закон 12 таблица, било непосредно (изричито), као што су агнати, било посредно (тумачењем), као што су патрони, односно законско туторство је припадало свим оним лицима који су могли бити позвани на законско наслеђивање”⁷. Агнати су били лица везана сродничком везом преко мушких сродника, као крвни сродници преко оца, на пример, брат од истог оца, братов син или унук, исто тако стриц и стричев син или унук⁸. Жени која није била под влашћу оца или мужа одређиван је за татора неко од агната (најближи агнат) јер се они, као законски наследници, надају наслеђу и чуваће породичну имовину како она не би била расута, пошто жена није могла имати своје наследнике (*sui heredes*) којим би искључила агнате⁹.

Као што је већ наведено туторство је могло бити установљено законом (*tutela legitima*), али и тестаментом (*tutela testamentaria*) и одлуком државног органа.

Законом 12 таблица, одређено је да „како патерфамилијас одреди тестаментом о имовини и туторству, такво нека буде право”, односно он је жени тестаментом одређивао татора (*tutela testamentaria*), а уколико тутор није одређен тестаментом, према овом закону тутор би био најближи агнат или гентили, ако нема агната (законско туторство, *tutela legitima*)¹⁰. Законски тутори могли су, облику *in iure* цесије, уступити туторство другом лицу, али га се нису могли одрећи, односно дати изјаву да не желе бити тутори, док тутори одређени по тестаменту, нису имали могућност уступања, али су имали право на одрицање од туторства¹¹.

Уколико тутор није одређен тестаментом или на основу закона, одређивао га је државни орган. Атилијев закон (*lex Atilia*, 3. век п.н.е.) прописао је, као и код малолетних лица, да се женама које нису под туторством, татора може поставити претор и већина плебејских трибуна, а овако постављени тутори називају се атилијанским¹².

⁷ D. 26, 4, 1 pr.; *Ulp. Reg.*, XI, 3

⁸ *Gai Inst.*, I, 156.

⁹ D. 26, 4, 1 pr. Buckland, W.W., *A manual of Roman Private Law*, Cambridge at th University Press, 1953, стр.101; Kaser, M., *Roman Private Law*, Butterworths, London, 1968, стр. 274.

¹⁰ *Ulp. Reg.*, XI, 14. Према Гају (I, 190), најисправнији начин одређивања татора тестаментом је следећи: *Луција Тиција дајем као татора својој жени*, али ће бити пуноважно и ако је овако написано: *Мојој жени нека Тиције буде татор*. Види и *Gai Inst.*, I, 144 и 155.

¹¹ *Ulp. Reg.*, XI, 6 и 17.

¹² *Gai. Inst.* I, 185; *Ulp. Reg.*, XI, 18.

Као и код малолетника, тутор је у почетку управљао целокупном женином имовином.

3. Даљи развој установе туторства

Међутим, врло брзо, са променама, током периода републике, које су захватиле привреду и породичне односе, мења се и режим туторства над женама.

Покретач тих промена била су освајања, нарочито Медитерана, која су иницирала појаву светског тржишта чији су пратиоци масовна производња у области пољопривреде и занатства, трговина, банкарске и новчане спекулације. У таквим условима велики број људи види шансу за успех мимо породице. Стара религија, као један од стубова римске породице, слаби, а на тај процес додатно је утицао и продор страних култова из освојених провинција. Процес растакања старе патријархалне агнатске породице био је незаустављив. Слаби власт породичног старешине, преовладава когнатско (крвно) сродство, појављује се когнатска породица. Улога жене у привредном животу све је запаженија.

Гај пише *да се чини да не постоји ниједан ваљани разлог да пунолетна жена буде под туторством*¹³.

Туторова овлашћења, када је реч о пунолетним женама, свела су се на давање сагласности (*interpositio auctoritatis*) код закључивања формалистичких послова старог права (*actus legitimi*) као што су покретање парнице, прихват наслеђа, састављање тестаментa, закључивање брака са манусом, давање мираза, отуђење *res Mancipi* (земља, стока, робови, алати), свечано опраштање дуга, ослобађање робова и ако би требало да допусте својој ослобођеници да живи са туђим робом. Без одобрења тутора, ови послови били би сматрани ништавим¹⁴.

Остале послове пунолетне жене су водиле саме. Отуда се жени није давало право на тужбу према тутору (*actio tutelae directa*), док је код туторства над малолетницом (као и малолетником), где тутор води њене послове, она имала право да захтева полагање рачуна на основу тужбе из туторства¹⁵.

Дакле, пунолетне жене почињу саме да воде своје послове, а само у неким случајевима, форме ради, тутор даје своју сагласност. Чак се често дешавало и да га претор, мимо његове воље, натера на давање сагласности¹⁶. Ипак, не би требало испустити из вида да законско туторство родитеља и патрона има одређену снагу јер се они не могу принудити од стране претора да дају одобрење за прављење тестаментa, отуђење *res Mancipi* или преузимање

¹³ *Gai. Inst.* I, 190.

¹⁴ *Ulp. Reg.* XI, 22 и 27.

¹⁵ *Gai. Inst.* I, 191.

¹⁶ *Gai. Inst.* I, 190

обавезе. Установа туторства установљена је, највећим делом, у њиховом интересу (тутора), да би се спречило, будући да њима припада заоставштина штићеница умрлих без тестаментa, да они тестаментом буду искључени из заоставштине, затим да не би добили наслеђе умањено због отуђивања ствари веће вредности или због узетих зајмова¹⁷.

Све ово додатно потврђује закључак да је туторство над женама имало за циљ да спречи штићеницу да штетним пословима проћерда породичну имовину.

Крајем периода републике сличан процес одвијао се и погледу установљења туторства. Установа туторства претрпела је темељне промене давањем могућности жени да промени тутора путем *tutela optiva* и *coemptio fiduciaria*.

Жени која је била под мужевљевом влашћу било је допуштено да сама бира тутора (*tutela optiva*), односно ово њено право муж је тестаментом одређивао на следећи начин: *Својој жени дајем право избора тутора*. У таквом случају дозвољено је жени да бира тутора било за све послове, било за један или два. Право избора тутора могло је потпуно (*optio plena*) или ограничено (*optio angusta*). Потпуно право избора подразумевало је да је жена имала право да слободно бира тутора и то више пута, односно неограничено. Ограничено право избора тутора значило је да то може да учини само једном или два пута и давало се на следећи начин: *Тицију, својој жени, дајем право да само једном изабере тутора*, или: *Да изабере тутора не више од два пута*¹⁸.

Други начин за промену тутора била је фидуцијарна коемпција (*coemptio fiduciaria*). Овде би жена *sui iuris* која жели да промени тутора, уз сагласност (*auctoritas*) старог тутора, закључила коемпцију, односно привидни брак (*coemptio fiduciae causa*) чиме би дошла под власт мужа који би истовремено био и њен нови тутор. Привидни муж (онај који ју је путем коемпције формално купио) би је онда дао у манципијум оном лицу које жена жели за тутора, а затим би је то лице поново ослободило путем *manumissio vindicta*, чиме би она поново постала *sui iuris*, а ослободилац њен нови тутор. Тог тутора Гај назива фидуцијарни тутор – *tutor fiduciarius*¹⁹.

Такође, допуштено је женама да уместо одсутног, захтевају другог тутора. Овим захтевом престајало је туторство првог тутора без обзира на то колико је он дуго био одсутан²⁰.

Затим је *lex Papia Poppaea* (донет за време Августа као део тзв. Кадукарних закона) увео *ius trium liberorum* (право преко деце, то јест преко троје и више деце), односно право на привилегије паровима који су имали троје

¹⁷ *Gai. Inst.* I, 192.

¹⁸ *Gai. Inst.* I, 150-153.

¹⁹ *Gai. Inst.* I, 114-115. Види и Станковић, Е., Владетић, С., *Римско право*, Крагујевац, 2021, стр. 150.

²⁰ *Gai. Inst.* I, 173.

и више деце²¹. Тако су слободно рођене жене (*ingenuae*) са троје деце и ослобођенице (*libertinae*) са четворо деце биле ослобођене од тудорства и могле су да прихвате заоставштину²².

Пошто је жени омогућено да заобилазним путем избегне тудорство агната (на пример, путем фидуцијарне коемпије), Клаудијев закон (*lex Claudia*, 44. године н.е.) укинуо је тудорство агната над женама, тако што је одредио да мушка деца имају за тудора пунолетног брата или стрица, а женска деца таквог тудора нису могла имати²³.

На крају је цар Хонорије (*Honorius*) 410. године н.е. признао свим женама право на привилегије преко деце, без обзира на њихов број (*ius liberorum*), и тиме је престало тудорство над женама²⁴.

*Srđan Vladetić, Ph.D.,
Full-time Professor*

TUTELAGE OF WOMEN (*TUTELA MULIERUM*)

Summary

Regardless of their age, under the tutorship were minors and women who weren't under the paternal authority or husbands manus. This work is oriented toward the tutelage of women, and it will present women's position in ancient law, as well as the reasons for the establishing of the institution of tutelage, the ways it has been established in individual cases and on the authority of the tutor. Also, this work would give the overview of the tutelage and abandonment of it, that happened in the changed social and economical circumstances, especially those in the family relations, that have occurred in the period of the fall of the Republic.

Key words: *Ancient Rome, tutela mulierum, reasons for establishing, establishing of tutelage, authority of the tutor, later changes.*

²¹ Јовановић, М., *Чувено римско Ius liberorum*, Зборник радова правног факултета у Нишу, бр. 40-41/2001, стр. 72-73; Станковић, Е., Владетић, С., *Августова реформа брака и породице*, Српска политичка мисао, бр. 4/2018, год. 25, vol. 62, стр. 360.

²² *Ulp. Reg.*, XXIX, 3; *Gai. Inst.* I, 145 и III, 44.

²³ *Gai. Inst.* I, 157.

²⁴ *C.* 8, 58. 1-2.